

Standardi Europskog suda za ljudska prava u pitanjima zaštite osoba kojima je ograničena ili oduzeta poslovna sposobnost

Dr. sc. Ivana Radačić, Institut društvenih znanosti „Ivo Pilar“

1. Uvod

Osobe kojima je ograničena ili oduzeta poslovna sposobnost spadaju u ranjivu skupinu osoba s invaliditetom. Te osobe, zbog duševne bolesti, intelektualnih poteškoća ili drugih stanja, nisu u mogućnosti samostalno se brinuti se za sebe pa ovise o drugima. Kako bi se onemogućila zlouporaba tih osoba od strane onih koji su odgovorni za skrbiti se o njima, te kako bi se osiguralo poštivanje dostojanstva tih osoba i njihovih ljudskih prava, potrebno je urediti čitav niz pravnih područja, uključujući postupak odlučivanja o poslovnoj sposobnosti, te postavljanje i nadzor skrbnika; zdravstvenu zaštitu; socijalnu skrb rad i obrazovanje; privatni i obiteljski život; ograničenje osobne slobode i drugih civilnih i političkih prava.

Ta su pitanja razmatrana i u okviru Ujedinjenih naroda, Vijeća Europe, Euroske unije i Svjetske zdravstvene organizacije. Neki od najvažnijih instrumenata UN-a i Vijeća Europe su: Konvencija UN-a o pravima osoba s invaliditetom, Deklaracija UN-a o ljudskim pravima i biomedicini, Konvencija Vijeća Europe o bioetici i ljudskim pravima, Preporuka Vijeća Europe 1235 (1994) o psihijatriji i ljudskim pravima, Preporuka br. P (99) 4 Odbora ministara Vijeća Europe o pravnoj zaštiti osoba bez poslovne sposobnosti, Preporuka br. P (90) 22 Odbora ministara Vijeća Europe o zaštiti duševnog zdravlja određenih ranjivih skupina u društvu, Preporuka br. P (83) 2 Odbora ministara Vijeća Europe o pravnoj zaštiti osoba s duševnim poremećajima smještenih kao nedobrovoljni pacijenti, Preporuka 818 (1977) o mentalno bolesnim osobama, Preporuka br. P (92) 6 Odbora ministara Vijeća Europe o koherentnoj politici o osobama s invaliditetom.

Osim tih instrumenata usmjerenih baš na zaštitu osoba s invaliditetom i zaštiti ljudskih prava u području biomedicine, pitanja zaštite osoba s invaliditetom, uključujući oduzimanje poslovne sposobnosti i ograničenja prava osoba koje nemaju poslovnu sposobnost, pojavila su se i pred tijelima koja imaju generalni mandat štiti ljudska prava, kao što su Europski sud za ljudska prava, Odbor UN-a za ljudska prava i Odbor UN-a za ekonomska, socijalna i kulturalna prava. Ti instrumenti i praksa međunarodnih tijela postavljaju standarde nacionalnim državama, koji su posebno važni u kontekstu izmjena hrvatskog zakonodavstva po pitanju poslovne sposobnosti.

Izraziti značaj ima praksa Europskog suda za ljudska prava (Suda) jer konkretizira obveze država. Slučajevi koje je do sada Sud razmatrao odnose se na sljedeća područja: oduzimanje slobode, odnosno prisilni psihijatrijski tretman prema čl. 5 Europske konvencije o ljudskim pravima (Konvencija); pravo na pristup sudu i pravičnost postupaka za ograničenje ili oduzimanje poslovne sposobnosti, uključujući pitanja duljine postupka i pravnog zastupanja, prema čl. 6. Konvencije; miješanje u privatni i obiteljski život, uključujući pitanja psihijatrijskog tretmana, oduzimanja djece, pristupa uslugama, prema čl. 8. Konvencije; te obrazovanje prema čl. 1. Protokola br. 1 uz Konvenciju.

Ova će se analiza ograničiti na pitanja vezana uz poslovnu sposobnost – pravičnost postupka za oduzimanje odnosno vraćanje poslovne sposobnosti kao i ograničenja konvencijskih prava osoba čija je poslovna sposobnost ograničena odnosno oduzeta – dok se pitanjima oduzimanja slobode, odnosno prisilne hospitalizacije i drugim pitanjima zaštite osoba s invaliditetom neće baviti. Cilj je analize identificirati obveze koje praksa Suda nameće državama, kako bi se odredili standardi koje Republika Hrvatska mora ugraditi u svoje zakonodavstvo.

2. Pregled slučajeva

Slučajevi koje je Sud razmatrao u području prava osoba kojima je ograničena ili oduzeta poslovna sposobnost ticali su se sljedećih pitanja: 1. nepravičnost postupka ograničenja/oduzimanja poslovne sposobnosti; 2. nemogućnost osobe kojoj je oduzeta poslovna sposobnost da promijeni skrbnika; 3. nemogućnost osobe kojoj je oduzeta poslovna sposobnost da sama pokrene postupak za (djelomični) povrat poslovne sposobnosti; 4. duljina postupka oduzimanja, odnosno vraćanja poslovne sposobnosti; 5. automatsko oduzimanja prava raspolagati imovinom na temelju prisilne hospitalizacije osobe; 6. disproporcijonalnost odluke o oduzimanju poslovne sposobnosti, 7. gubljenje prava sudjelovati u postupku posvojenjena djeteta samim oduzimanjem poslovne sposobnosti; 8. oduzimanje biračkog prava na temelju staljanja pod djelomično skrbništvo.

U tim slučajevima bila su implicirana sljedeća prava: pravo na pristup sudu, dugotrajna duljina postupka i pravo na pravično suđenje prema čl. 6. Konvencije; pravo na privatni i obiteljski život prema čl. 8. Konvencije, te pravo na slobodne izbore prema čl. 3. Protokola br. 1 uz Konvenciju.

U analizi kompatibilnosti mjera s Konvencijom Sud se vodio načelima postavljenim u Preporuci br. P (99) 4 Odbora ministara Vijeća Europe o pravnoj zaštiti osoba bez poslovne sposobnosti, a ta su: poštivanje ljudskih prava; fleksibilnost pravnog režima; maksimalno sačuvanje poslovne sposobnosti; potreba balansiranja između javnosti odluke i drugih interesa osobe ili trećih osoba; nužnost i supsidijarnost ograničenja/oduzimanja poslovne sposobnosti; proporcionalnost mjere; proceduralna pravičnost i učinkovitost; primarnost interesa i dobrobiti osobe kojoj je poslovna sposobnost ograničena; poštivanje njenih želja i interesa; te konzultacija s tom osobom. Također je se pozivao na Konvenciju UN-a o pravima osoba s invaliditetom.

3. Pravičnost postupka

3.1. Postupak ograničenja, odnosno oduzimanja poslovne sposobnosti te postupak vraćanja poslovne sposobnosti

Pitanje poštivanja prava na pristup sudu i raspravnog načela u postupcima za oduzimanje tj. vraćanje poslovne sposobnosti postavilo se u recentnim slučajevima Shtukaturov protiv Rusije, i Salontaji-Drobnjak protiv Srbije, a ticalo se propusta saslušavanja osoba u odnosu na koju su postupci pokrenuti i nemogućnosti tih osoba da se žale na odluku suda te da pokrenu postupke za vraćanje poslovne sposobnosti.

U slučaju Shtukaturov nadležan sud, na temelju zahtjeva majke podnositelja, oduzeo je podnositelju zahtjeva poslovnu sposobnost zbog nemogućnosti «razumijevanja i kontroliranja postupaka» (što je bio jedini zakonski uvjet) samo na temelju medicinskog izvješća u kojem je zaključeno da podnositelj boluje od shizofrenije, bez da je ispitan sam podnositelj. Pored toga, podnositelj zahtjeva, koji je bio prisilno hospitaliziran na temelju pristanka majke kao skrbnice i kojemu je tijekom boravka u bolnici

zabranjena komunikacija s odvjetnikom, nije bio ovlašten pokrenuti postupak vraćanja poslovne sposobnosti.

Sud je prvo razmotrio mogu li se principi vezani uz pravičnost postupka po čl. 5. st. 4. Konvencije (sudski postupci za ocjenu zakonitosti pritvaranja) primijeniti i na postupke po čl. 6. te je zaključio da je u navedenom slučaju ishod postupka bar jednako važan za podnositelja kao i kod slučajeva sudske ocjene zakonitosti prisilnog smještaja jer je u pitanju "osobna autonomija u skoro svih životnim područjima, uključujući eventualna ograničenja slobode" (t. 71). Razmatrajući je li postupak bio pravičan, Sud je smatrao da je, s obzirom na položaj podnositelja zahtjeva kao zainteresirane stranke i objekta sudskog razmatranja, bilo neophodno ispitati ga kako bi mu se dopustilo da iznese svoje argumente, te kako bi se istovremeno i sucu dala prilika da stvori osobno mišljenje o mentalnom kapacitetu podnositelja zahtjeva, tim više što tome nije bilo nikakvih prepreka s obzirom na "relativnu autonomiju" podnositelja zahtjeva. Sud nije smatrao nužnim odlučiti je li sama nemogućnost podnošenja žalbe od strane podnositelja zahtjeva na prvostupanjsku odluku protivna čl. 6. Konvencije.

U slučaju Salontaji-Drobnjak relevantan sud sam je pokrenuo postupak za lišenje poslovne sposobnosti podnositelja koji je već prije u kaznenom postupku bio proglašen neubrojivim i podvrgnut izvanbolničkom liječenju te je pred domaćim sudovima vodio više od dvije stotine slučajeva i na razne načine uznemiravao suce, policajce i druge osobe. Postupak je trajao više od tri godine, a završio je odlukom o djelomičnom oduzimanju poslove sposobnosti, u odnosu na, između ostalog, pokretanje sudskih postupaka. Sud na raspravi nije saslušao podnositelja zahtjeva, a nije dopustio sudjelovanje niti osobi koju je podnositelj ovlastio. Postupku je prisustvovao odvjetnik kojeg je država postavila, a s kim podnositelj zahtjeva nije imao nikakvog kontakta, te su pročitana izvješća vještaka. Odmah nakon što je donesena odluka o ograničenju poslovne sposobnosti podnositelj zahtjeva i njegov skrbnik više su puta podnosili zahtjeve za pokretanje postupka za vraćanje poslovne sposobnosti. Međutim, oni su odbijeni s obzirom da se centar za socijalnu skrb nije slagao s tim zahtjevima, ocijenjujući da nema potrebe za pokretanjem tih postupaka.

Europski sud za ljudska prava prvo je razmatrao propust suda da sasluša podnositelja zahtjeva te je zaključio da se taj propust ne može opravdati time što je sud to smatrao nesvrhsivim. Odgovarajući na argument vlade da je podnositelj zahtjeva bio zastupan, Sud je naglasio da se to ne može smatrati dostatnim s obzirom na to da se podnositelj zahtjeva i odvjetnik nikada nisu sreli.

Nadalje je Sud razmatrao pitanja pristupa sudu u vezi s nemogućnošću pokretanja postupka za vraćanje poslovne sposobnosti. Sud je naglasio kako postupak nije pokrenut niti četiri godine nakon što su podnositelj i njegov skrbnik postavili zahtjev te se osvrnuo na činjenicu da u cijelom tom periodu podnositelj nije podvrgnut psihijatrijskom ispitivanju. Konačno, Sud je smatrao problematičnim to što domaći zakon nije osigurao periodičku sudsku ocjenu stanja podnositelja zahtjeva i potrebe za ograničenjem poslovne sposobnosti, već je to bilo ostavljeno centru za socijalnu skrb. Iz tih razloga, sud je našao kršenje čl. 6.

3.2. Ostali postupci

Pitanje pristupa sudu pojavilo se i u slučaju Winterwerp protiv Nizozemske koji se primarno ticao prisilne hospitalizacije podnositelja zahtjeva, te u slučaju Egger protiv Austrije koji se primarno

odnosio na zahtjev za promjenom skrbnika, dok se pitanje pravičnosti kaznenog postupka pokrenutog protiv osobe pod skrbništvom pojavilo u slučaju Vaudelle protiv Francuske.

U slučaju Winterwerp podnositelj zahtjeva je nakon što je prisilno hospitaliziran po sili zakona izgubio pravo raspolagati svojom imovinom. Sud je smatrao da je odluka o njegovim građanskim pravima i obvezama donesena bez sudskog postupka, suprotno čl. 6. Konvencije. Naime, incijalna hospitalizacija podnosioca zahtjeva nije bila utemeljena ni u kakvom sudskom postupku, dok su produljenja autorizirana od strane sudova, ali u postupcima koji su se odnosili samo na oduzimanje slobode, a ne i na imovinska prava podnosioca. Pored toga, ti su postupci bili u suprotnosti sa zahtjevima čl. 5. st. 4. s obzirom da podnositelj nije bio saslušan, niti osobno, niti putem punomoćnika.

U slučaju Egger podnositelj zahtjeva od svog rođenja je, zbog duševne bolesti, stavljen pod skrbništvo. Nakon što postavljeni skrbnik nije pokrenuo postupak protiv podnositeljevog brata (jer nije dobio ovlaštenje od relevantnog tijela zbog visokih troškova postupka, a male šanse za uspjeh), podnositelj je po svojoj majci podnio zahtjev za razrješenje dužnosti skrbnika i postavljanje nje kao skrbnice. Relevantni sud je odbacio zahtjev navodeći da podnositelj zbog svog stanja nije bio u mogućnosti dati ovlaštenje, dok majka nije imala ovlasti pokrenute postupke jer je po zakonu takva mogućnost dana bliskim rođacima samo iznimno i samo u slučajevima kada nemaju osobne interese u pravnoj stvari, dok je u ovom slučaju majka bila izravno zainteresirana. Pored toga, u redovitom nadgledanju rada skrbnika, sud nije našao nikakvih problema.

Europski sud za ljudska prava smatrao je ovakvo ograničenja prava na pristup sudu, gdje to pravo ima skrbnik te, iznimno, bliski rođaci, dok je istovremeno osiguran periodički nadzor rada skrbnika i ispitivanje nužnosti skrbništva, u skladu s čl. 6. Konvencije, tim više što je u navdenom slučaju sud ispitao i skrbnika i podnosioca zahtjeva.

U slučaju Vaudelle protiv Francuske protiv podnosioca zahtjeva, koji je bio pod režimom supervizije, bio je pokrenut kazneni postupak. Supervizija se odnosila na zatupanje i pomoć u građanskim poslovima, uključujući i pomoć i zastupanje u sudskim postupcima. Unatoč tome, supervizor podnosioca nije bio obaviješten o kaznenom postupku. Podnositelj zahtjeva u tijeku postupka bio je pozvan na psihijatrsko vještačenje i na glavnu raspravu, no nije se odazvao pozivima. S obzirom da je sud smatrao da je podnositelj zahtjeva bio obaviješten na zakonit način, osudio je podnosioca na 12 mjeseci zatvora i plaćanje kazne bez saslušanja podnosioca zahtjeva i bez njegovog vještačenja. Podnositelj zahtjeva smatrao je da mu je propustom obavještavanja njegovog supervizora onemogućeno pravo na obranu po čl. 6. Konvencije jer on nije bio mentalno sposoban sam vršiti svoja prava.

Europski sud za ljudska prava složio se s podnositeljem. Naglasio je da je potrebno uspostaviti «posebna postupovna jamstva kako bi se zaštitili interesi osoba koje zbog mentalnih teškoća nisu sposobne zastupati svoje interese» (t. 60). S obzirom da je podnositelj već bio stavljen pod režim supervizije u odnosu na građanska prava, o čemu su kaznenopravni organi bili obaviješteni, Sud je smatrao da su ti organi trebali znati da podnositelj nije mogao sam zastupati svoje interese ni u kaznenom postupku, kod kojeg je u pitanju pravo na slobodu, što ima veće posljedice na podnosioca nego građanski postupci. S tim u vezi, Sud je zaključio da su vlasti trebale poduzeti dodatne korake u interesu pravde te da su mogle narediti podnositelju zahtjeva da se podvrgne vještačenju i da se

pojavi na raspravi, a u slučaju da je on to odbio da su trebale osigurati da bude zastupan od strane skrbnika, ili odvjetnika.

4. Duljina postupka

Tri su se slučaja odnosila na nerazumnu duljinu postupka o odlučivanju o poslovnoj sposobnosti. U slučaju Bock protiv Njemačke pitanje poslovne sposobnosti, odnosno sposobnosti podnositelja zahtjeva da vodi sudski postupak, pojavilo se u kontekstu brakorazvodne parnice. Naime, supruga podnositelja zahtjeva postavila je pitanje podnositeljevog duševnog zdravlja odnosno njegove parnične sposobnosti, s čim u vezi je pokrenula i postupak stavljanja podnositelja pod skrbništvo. Sud koji je vodio brakorazvodni postupak morao je kao predhodno pitanje utvrditi sposobnost podnositelja zahtjeva da vodi postupak. Za utvrđivanje tog pitanja trebalo mu je skoro devet godina, bez obzira na to što je vještak još prije pokretanja parnice utvrdio da je podnositelj psihički zdrav, te što su u međuvremenu donesene odluke kojima se odbilo podnositelja podvrgnuti skrbništvu, kao i odluke psihijataru u bolnici gdje je podnositelj bio prisilno zadržan koje su išle u prilog postojanju parnične sposobnosti.

Europski sud za ljudska prava analizirao je duljinu cijelog brakorazvodnog postupka, promatrajući razne faze. U vezi s odlučivanjem o podnositeljevoj parničnoj sposobnosti, Sud je naglasio da nacionalni sudovi trebaju polaziti od presumpcije sposobnosti, a da u slučajevima sumnje odluke moraju donijeti brzo, budući da se radi o važnim stvarima. Europski sud je naglasio kako je u ovom slučaju nadležan domaći sud imao sumnje koje nije uspio riješiti pravovremeno unatoč tome što je vještačenje još prije pokretanja brakorazvodne parnice bilo utvrdilo psihičku stabilnost podnositelja, te što su zahtjevi za njega stavljanje pod skrbništvo bili odbijeni i što je pet vještačkih nalaza bilo utvrdilo da je podnositelj bio zdrav, dok je samo jedan bio tvrdio suprotno. Konačno, Sud je naglasio kako je podnositelj devet godina patio zbog sumnja u njegovu duševno zdravlje što predstavlja «ozbiljno kršenje ljudskog digniteta» (t. 48).

U slučaju Matter protiv Slovačke radilo se pak o duljini postupka za vraćanje poslovne sposobnosti, koji je pokrenut četiri godine nakon što je podnositelju oduzeta poslovna sposobnost. U vrijeme podnošenja zahtjeva Europskom sudu za ljudska prava postupak još nije bio završen, a do tada je trajao više od sedam godina od kad je Konvencija stupila na snagu u Slovačkoj.

Sud je primijenjujući kriterije za ocjenu opravdanosti duljine postupka zaključio da niti kompleksnost postupka niti ponašanje podnositelja zahtjeva - njegova nesuradnja s vještacima te zahtjev za izuzećem sudaca, ne može opravdati duljinu postupka, s obzirom da su postojali periodi nektivnosti od strane državnih vlasti koje vlada nije mogla opravdati.

Konačno, u slučaju Lutz protiv Francuske (br. 2) postupak odlučivanja o zakonitosti odluke o superviziji trajao je tri godine i 9 mjeseci što je Sud smatrao problematičnim te je našao kršenje čl. 6. Konvencije.

5. Pravo na obiteljski i privatni život

5.1. Ograničenje/oduzimanje poslovne sposobnosti

Sud se u dva predmeta – Shtukaturov protiv Rusije, i Salontaji-Drobnjak protiv Srbije, bavio pitanjem da li se oduzimanjem tj. ograničavanjem poslovne sposobnosti država nelegitimno miješala u privatni život podnositelja zahtjeva. U oba slučaja fokus je bio na proporcionalnosti mjere.

U slučaju Shtukaturov podnositelj zahtjeva je tvrdio da je miješanje bilo nezakonito s obzirom da zakonski uvjet temeljem koje mu je oduzeta poslovna sposobnost (nerazumijevanje i nemogućnost kontrole postupaka) nije bio dovoljno precizan. Također je tvrdio da nije postojao legitiman cilj s obzirom da on nije bio opasan po okolinu te da miješanje nije bilo nužno u demokratskom društvu budući da sud nije iznio nikakve relevantne razloge za svoju odluku, niti je ocijenio ponašanje podnositelja zahtjeva, te uzimajući u obzir da zakon nije predvidio mogućnost djelomičnog oduzimanja poslovne sposobnosti (ta je mogućnost postojala samo slučajevima ovisnosti o alkoholu i drogi).

Europski sud je prihvatio mišljenje vlade da je mjera donesena u skladu sa zakonom radi ostvarenja legitimnog cilja te se fokusirao na test proporcionalnosti. Sud je pravo naglasio kako je miješanje bilo ozbiljno, uzimajući u obzir posebice to da je samo skrbnik bio ovlašten pokrenuti postupak za njeno ukidanje, te je ponovio svoj nalaz u vezi s proceduralnim problemima koje je analizirao pod čl. 6. Konvencije, naglašavajući posebno kako je rasprava trajala samo deset minuta. Sud je nadalje analizirao razloge na temelju kojih je odluka donesena. Naveo je kako je medicinsko izvješće na temelju kojeg je sud donio odluku nejasno u pogledu posljedica podnositeljeve bolesti na njegovu mogućnost razumijevanja i kontroliranja vlastitih postupaka, odnosno na njegov društveni i osobni život, te naglasio kako postojanje duševne bolesti, pa i teške, ne može biti jedini razlog oduzimanja poslovne sposobnosti. S tim u vezi, Sud je smatrao da ruski zakon koji ne predviđa mogućnost djelomičnog lišenja poslovne sposobnosti u slučajevima duševnih bolesti, problematičnim u odnosu na zahtjeve Preporuke (99) 4 Odbora ministara Vijeća Europe. Sud je zaključio da je miješanje u privatni život podnositelja zahtjeva bilo nerazmjerno te da je došlo do kršenja čl. 8. Konvencije.

U slučaju Salontaji-Drobnjak podnositelj zahtjeva je također tvrdio da je ograničenjem poslovne sposobnosti došlo do nelegitimnog miješanja u njegov privatni život, žaleći se na disproportionalnost mjere. Europski sud za ljudska prava prihvatio je mišljenje podnositelja zahtjeva da mjera nije bila neophodna u demokratskom društvu jer je, iako vrlo ozbiljna, donesena u postupku koji je imao ozbiljne probleme. Sud je naglasio, prepoznajući potrebu nacionalnih pravnih sustava da se zaštite od «tegovnih parničara», da države moraju uspostaviti efikasne pravosudne mehanizme s tim u vezi, ali da ne smiju pristupiti mjerama ograničenja poslovne sposobnosti.

5.2. Odnosi s djecom

Dok postoji više slučajeva koji se tiču oduzimanja skrbništva i/ili ograničavanja prava na zajednički život osobama s intelektualnim ili duševnim smetnjama, samo jedna odnosi se na posljedice oduzimanja poslovne sposobnosti na odnose s djecom.

U slučaju X. protiv Hrvatske podnositeljica je lišenjem poslovne sposobnosti automatski, temeljem zakona, izgubila pravo sudjelovati u postupku posvojenja svog djeteta, iako joj roditeljska prava nisu nikad formalno oduzeta. Njeno dijete prvo je tijekom postupka odlučivanja o njezinoj poslovnoj sposobnosti, dano u privremeno skrbništvo njenoj majci, u koje vrijeme je i ona bila u kontaktu s djetetom, nakon čega je dijete smješteno u dječje selo, a da bi na kraju dijete bilo dana na posvajanje, bez konzultacije sa podnositeljicom (ili kojim drugim članom obitelji). Podnositeljica je

smatrala da joj je time što nije sudjelovala u postupku posvojenja svoje kćeri povrijeđeno pravo na obiteljski život.

Sud je naglasio kako niti u jednom od postupaka koji su predhodili posvojenju niti jedan sud nije razmatrao odnos podnositeljice i njene kćeri niti je donesena odluka o oduzimanju roditeljskih prava, već je neko vrijeme podnositeljica sudjelovala u odgoju djeteta. Unatoč tome, kćer je posvojena bez pristanka podnositeljice i njenog sudjelovanja u postupku posvojenja. Sud je samtrao da takvo automatsko isključivanje osobe bez poslovne sposobnosti iz postupka posvojenja vlastitog djeteta krši odredbe čl. 8. Naveo je da je podnositeljici trebalo pružiti priliku da bude saslušana u tom postupku, a time i mogućnost da izrazi svoje stavove o mogućem posvojenju svoje kćeri. Naime, odluka o posvojenju bila je presudna za budućnost odnosa između podnositeljice zahtjeva i njezine kćeri; stoga to je nedvojbeno bila odluka u čije je donošenje podnositeljicu zahtjeva bilo potrebno blisko uključiti.

6. Biračko pravo

U slučaju Kiss protiv Mađarske postavilo se pitanje legitimiteta oduzimanja biračkog prava osobama kojima je djelomično oduzeta poslovna sposobnost. Podnositelj, kojemu je djelomično oduzeta poslovna sposobnost jer boluje od manične depresije, nije mogao sudjelovati na izborima jer je Ustavom propisano da osobe pod skrbništvom nemaju pravo glasa. Podnositelj zahtjeva smatrao je da ta mjera krši čl. 3. Protokola 1. uz Konvenciju, samostalno i zajedno s čl. 14. Konvencije (zabrana diskriminacije).

Europski sud za ljudska prava složio se s podnositeljem zahtjeva, smatrajući da se apsolutna zabrana osobama pod djelomičnim skrbništvom da glasaju, neovisno o njihovim stvarnim mogućnostima, ne može smatrati mjerom unutar polja slobodne procjene država. Sud je posebno naglasio da je polje slobodne procjene država usko kada su u pitanja «prava osobito ranjivih skupina koje su bile izvrnuti priličnoj diskriminaciji u prošlosti, kao što je slučaj s osobama s duševnim smetnjama»; moraju postojati jako bitni razlozi za restrikcije njihovih prava (t. 42). Također se Sud osvrnuo na «problem predrasuda prema ranjivim skupinama koje se očituju i u zakonskim stereotipima koje onemogućuju individualnu evaluaciju mogućnosti i potreba» (t. 42) te propitao klasifikaciju svih osoba s mentalnim i intelektualnim poteškoćama kao skupine koja nema biračkih prava. Sud je zaključio da se oduzimanjem prava osobama bez individualne sudske ocjene i samo na temelju mentalne smetnje zbog koje je osoba stavljeno pod skrbništvo, krši čl. 3 Protokola br. 1., ne spekulirajući da li bi podnositelju bilo oduzeto pravo i u slučaju da je država manje restriktivno ograničavala prava, u skladu s navedenom odredbom.

4. Zaključak

Broj presuda koje se tiču ograničenja tj. oduzimanja poslovne sposobnosti i posljedica tih ograničenja na konvencijska prava još uvijek je mali, posebice u odnosu na presude koje se odnose na prisilan psihijatrijski smještaj osoba s duševnim smetnjama. Ova činjenica upućuje na još uvijek težak položaj ljudi bez ili s ograničenom poslovnom sposobnošću koji se suočavaju s mnogim problemima, posebice po pitanjima pravne zaštite njihovih prava, odnosno vođenja postupaka.

Unatoč relativnom malom broju slučajeva koje je razmatrao, Sud je nametnuo državama širok spektar obveza. Jedan dio standarda odnosi se na postupke odlučivanja o poslovnoj sposobnosti i skrbništva. Ti su standardi sljedeći:

1. osobu o čijoj poslovnoj sposobnosti se odlučuje Sud mora u postupku ispitati (osim ako ne postoje iznimne okolnosti koje to onemogućuju);
2. mora se predvidjeti periodična sudska ocjena neophodnosti mjere ograničenja, tj. oduzimanja poslovne sposobnosti, te omogućiti podnositelju zahtjeva da osobno ili putem drugog zastupa svoje interese;
3. postupci odlučivanja o poslovnoj sposobnosti moraju trajati kratko;
4. postojanje duševne bolesti, makar i vrlo ozbiljne, ne može biti jedini razlog na kojem se temelji sudska odluka o ograničenju tj. oduzimanju poslovne sposobnosti;
5. mora postojati fleksibilnost pravnog režima skrbništva;
6. mora se osigurati redoviti nadzor skrbnika;
7. moraju se osigurati posebna proceduralna jamstva u kaznenim postupcima protiv osoba koje su stavljene pod neki oblik skrbništva, što podrazumijeva da se osobi postavi odvjetnik.

Osim toga, Sud je državama naložio sljedeće:

1. osoba se ne smije isključiti iz postupka posvajanja vlastitog djeteta samo na temelju toga što joj je oduzeta poslovna sposobnost;
2. biračko pravo ne smije se oduzeti samo na temelju duševne bolesti zbog koje je osoba stavljena pod djelomično skrbništvo, bez individualizirane sudske procjene mogućnosti.

Ovi standardi zaštite osoba bez ili s ograničenom poslovnom sposobnošću, a koje nalazimo i u Preporuci br. P (99) 4 o pravnoj zaštiti osoba bez poslovne sposobnosti, standardi su koje država mora inkorporirati u svoje zakonodavstvo i pravo.